

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՃԱՐՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

Դ. Կենդանեաց սատակներուն ուրիշ բանի մը մասերուն պատրաստութիւնն ու գործածութիւնը:

(Տե՛ս Հտ. ԺԱ. Էրե՛ս 337)

Սալ, սպիւն՝, Բոլոր և Գեորգի. Սալ ամէն նիւթերս մի և նոյն կերպով կը պահուին. զասոնք փռան մէջ պէտք է չորցընել, բայց առաջուց զգուշանալով որ փռան ջերմութեան աստիճանը շատ բարձր չըլլայ, որպէս զի մէջի դրած նիւթերդ չխանձին, չգէշնան. ետքը պահելու համար պէտք է լաւ գոցած ու որչափ կարելի է չոր սնտուկներու ու տակաւներու մէջ տեղաւորել: Սայց ալ աւելի լաւ կը պահպանուին, թէ որ փռէն դուրս քաշելէն առաջ վառած ծծմբի կազ հաղորդես անոնց՝ այս կերպով: Սալ նիւթերը փռան մէջ չորնալէն ետեւ, դուրս չհանած՝ դէպ ի մէկ կողմը կը ժողովեն, ու փռան մէջը մաքուր տեղ մը կը պատրաստեն, և հոն տեղը երկու աղիւս կը դնեն և ասոնց վրան ալ տակ փակ աման մը որուն յատակը քանի մը ծակտիք ըլլան. վերջը ասոր մէջը կը վառեն պէտք եղածին չափ ծծումբ, ուրուն ծխովը տոգորուին նիւթերը. ետքը վերի ըսած կերպովը զգուշութեամբ տեղաւորելու պահելու է: Սակ թէ որ աս նիւթերը երկայն ատեն ուզենաս պահել, լաւ կ'ըլլայ որ ամէն տարի ամառուան տաքը չկոխած, վերի ըսած կերպովս նիւթերը փռան մէջ չորցընես և նորէն ծծմբոյ կազ տաս:

Փետուրներուն գործածութիւնը ամենուն յայտնի է. իսկ գրիչ շինելու կերպին վրայ ուրիշ անգամուան կը թողունք խօսելու. միայն այսչափս հոս կ'ուզենք ըսել որ ան փետուրները որ

ոչ գրիչ շինելու և ոչ անկողին շինելու կը ծառայեն, լաւ պարարտութիւն կ'ըլլան տուններու, թէ որ արմատներնուն բոլորտիքը փորես ու մէջը թաղելու ըլլաս:

Երկայն մազերը, ինչպէս է ձիուն պոչինը, պէտք է կարճ մազերուն հետ խառն՝ վաճառքի հանել, որովհետեւ առջինները աւելի յարգի են ու աւելի աժէք ունին. կարճ մազերը կը գործածուին միայն չուաններու հիւսուածքին, բարձեր ու նստարաններ և բազմոցներ և ձիու թամբեր՝ լեցընելու. իսկ երկայնները ծանրագին ու փառաւոր դիպակներու՝ հիւսուածքին կը գործածուին:— Սակաս նիւթէս շինած չուանները խիստ ամուր կ'ըլլան, ամենեւին ուղերու անբարեխառնութեանէն չեն փասուիր, և կանեփէ՝ չուաններու պէս թաց ու խոնաւ եղած ատեննին ճերմակեղէնները չեն արատաւորեր: Սակ թէ որ նստարաններու և ասոր նման կահ կարասեաց գործածութեանը համար հարկաւոր ըլլայ ձիու մազը գործածել, պէտք է եռացած ջրի գոլշիքի բռնել մազերը. վասն զի ասանկով գոլշիքով կակրղնալէն ետեւ երբ կը չորնան, կը կլորտրկին, կը կնձուին և այնպէսով աւելի առաձգական կ'ըլլան:— Սոյնպէս խողին բաշն՝ ալ, որ եփ ջրով կակրղցընելով կը փետտեն վրայէն, վերի յիշած ձիուն կարճ մազերուն պէս կրնայ գործածուիլ. անոր համար անոնց պէս ալ լաւ գնով կրնայ ծախուիլ մազեղէն գործածող արուեստաւորի, կամ թամբագործներու:

Սալ և այլ կենդանեաց ստեր՝ որ կրախառն ջրի մէջ կակղացընելով կը հանեն, հասարակ թամբերու ու թաղիք՝ շինելու կը գործածուի. բայց այս տեսակ ստեր խաղախորդները՝ կը հանեն ու կը ծախեն, ինչպէս նաև ձգտելով շտկած մորթերու կտորուանքները: Սակ այն տեսակ մորթերը որոնց յար-

1 ՏՃ. Էյեր:

2 ՏՃ. Տիպ:

3 ՏՃ. Բեթէ:

4 ՏՃ. Տոմար Գուլ:

5 ՏՃ. Էյերճի:

6 ՏՃ. Հայլան Թիպի:

7 ՏՃ. Բեթէ:

8 ՏՃ. Դոպպագ:

գը իրենց ստեին համար է, պէտք է ծախել առանց հանելու ստեղծ :

« Կայս », Բեռն¹ . Կովերը, ձիերը, ջորիները, էշերը մեռած կամ մորթուած ատեննին շատ անգամ աւելի կամ նուազ մաշած պայտեր կ'ունենան ոտուրնին : Երանցմէ հիները իրեքը չորսը մէկտեղ սաստիկ կ'եփեն և կ'աւանով² մէկտեղ ծեծելով իրարու կը միացնեն, և ետքը ասկէջ շինած նոր պայտերնին և ուրիշ դարբնած բաները, այնպէս ուժով ու լաւ տեսակ երկաթ կը դառնան, որ ալ կ'ոտրելու վտանգ չմնար : Եւ կերպ եփած երկաթը սայլերու գործածութեանը համար մի միայն է, իրեն սաստիկ պնդութեանը պատճառաւ . իսկ բւեռները սովորական գամի տեղ կը գործածուին :

Երկուր, Կաշալ³, Եղունգ, և այլն . Երանց ամենուն գոյացութիւնը մէկ տեսակ նիւթ ըլլալով շատ անգամ գործածութեան մէջ ալ նոյն տեսակ բաներու կը ծառայեն . միայն իրենց գոյնին և իրենց թանձրութեանը պատճառաւ իրենց գործածութիւնը կը զանազանի : Եւ նիւթերը ամենքը մէկտեղ ժողովելէն վերջը պէտք է իրարմէ զատել նոյն գոյն ու նոյն մեծութիւն ունեցողները մէկ կողմը : Երանք որ նուազ գունաւոր են ու մեծկակ և ուրիշ պակասութիւն մը չունին, լաւ գնով վաճառքի մէջ կ'անցնին . իսկ ընդ հակառակն աւելի շատ գունաւորները ու պզտիկները, ու ինչպէս նաեւ ծակտիք, ճեղք ու շատ խոռոչ ունեցողները ու շատ տձեւները գին չեն ընեն : Երանպէս մեծերուն մէջէն ալ պէտք է զատել պակասաւորները, և ամենքը մէկտեղ մէկ մասնաւոր տեղ մը ժողովել . դարձեալ ան եղջիւրներն ու կճղակները, որոնք իրենց գունաւորութեամբը կատարեալ ըլլան, բայց շատ տձեւ, զանոնք ալ պէտք է մէկդի ձգել . վերջապէս պէտք է նոյնպէս զատ ժողովել աս նիւթերու ամէն մնացորդ կտորուանքը :

Եւ մէն ամբողջ կճղակները, եղջիւր-

ները, սանտր և ուրիշ եղջերեայ գործուածքներ շինողներուն կը ծախուին . իսկ պակասաւորները գործկամսե գունով եղջերաց փոշոյն մէջ կը խառնուին . իսկ մանր մուկը կտորուանքները երկաթախառն ջրածաւուտ պոտասի¹ ըսուած նիւթոյն մէջ :

Եղջերաց փոշին կ'ըլլուի խարտոցելով, և այս փոշին կը ծախուի եղջիւրէ թափու գործիքներ շինողներու : Եւ այց աւելի լաւ կ'ըլլայ որ փոշին մաղէ մը անցնես, որովհետեւ բարակ փոշին աւելի գին կ'ընէ : Եւ իայն թէ շատ զգուշային² աս փոշոյն մէջ չխառնուի, որովհետեւ կրնան անոնք արգելք ընել փոշոյն զանգուելուն :

Իսկ ան մանր մուկը եղջերաց, կըճղակներու, եղունգներու կտորուանքները որ իրենց պզտիկութեանը պատճառաւ չեն կրնար խարտոցուիլ, աւելի դիւրութեամբ օգտակար ընելու համար պէտք է նախ պաղ ջրով մաքրել ու տապարով³ կամ դանակով մը խոշորկեկ ջարդել, և իրենց քանակութեանը քառորդին չափ հետը եղջեր փոշի խառնել ու աս ամէնը մէկտեղ եռացած ջրէ անցնել կամ տկար մոխրաջրի տակ դնել մէկ կամ երկու ժամ . ետքը պէտք է զասոնք ճնշած պահել ժամ մը երկու տաքցուցած հաստ երկրթէ տփի ձևով սկաւառակներու⁴ մէջ . այդ սկաւառակներուն տաքութեան աստիճանը պիտի ըլլայ սաստիկ ինչուան կարմրնալու մօտ . և ետքը գործածել ու զած ատենդ⁵ մէկ մանրերկրորդի մէջ պաղ ջրի մէջ խոթելու ու հանելու է : Եւս տփած և սկաւառակին տեղ կրնայ գործածուիլ հինցած կառքի անուոյն մէջտեղի ծակին դիմացի երկաթը :

Եւս երկաթի տաքցուցած տուփը կրնայ սխմուիլ ինչ և իցէ տեսակ մամլոյ մէջ, և կամ երկու փայտ կարկնաձև իրարու կապելով մէյմէկ ծայրերէն ու

¹ Գ. Hydro-cyanate ferruré de potasse, կամ Prussiate de potasse.

² Տ. Գալտ :

³ Տ. Սիւի :

¹ Տ. Նու :

² Տ. Չեփ :

³ Տ. Էնտեր :

⁴ Տ. Դըրտ :

երկաթի տուփը երկուքին մէջը դրած սխմելով . բայց չի աակ սխմելու համար երկաթի կտոր մը պէտք է դնել փայտե-
րուն տուփին երեսը չօշափած կողմը :

Եւ այսպէս եղջիւրներուն կտորուան-
քը միացուցած կը խարտոցես ու նոյն-
պէս կը ծախես եղջիւրէ թափծու տու-
փեր և կոճակներ շինողի :

Այսպէս մամլով խոշոր կտորուանքն
ալ պէտք է տափկըցնել սանտր շինելու
համար :

Եղջերաց ու եղանակները պատկերներու
կերպ . Այն ամէն եղջիւրներն ու ե-
ղունգները՝ որ գոնէ երկու իրեք բթա-
չափ տարածութիւն կրնան ունենալ
տափկըցած ատենին , կ'առնես ու մէկ
սղոցով մը եղջերաց լեցուն ծայրերը
կը կտրտես , ու խողովակաձև եղջիւր-
ներուն մէյմէկ կողմէն կը ճղքես , նոյն-
պէս նաև եղունգներուն ալ դէպ 'ի
ներս կորացած մասունքը ձեռքի պզտի
սղոցով մը և կամ սուր մկրատաւ մը
կը կտրես , ետքը ջրի մէջ կը դնես և
կէս ժամու չափ կ'եռացընես . ասան-
կով բաւական կը կակըղնան անոնք , այն
պէս որ կրնաս դիւրաւ բանալ ու շտկել
ագցանով մը կամ կարկնաձև փայտով .
ետքը այսպէս տարածուած երկու եր-
կըթէ տաքցուցած տախտակներու մէջ
դնելով պէտք է ճնշել , ինչպէս որ վե-
րը ըսինք . բայց տախտակները այդ տա-
րածուած , եղջիւրներէն պէտք է որ քիչ
մը մեծկակ ըլլան : Այն մէկ անգամուն
հինգ կամ վեց եղջիւր մէկտեղ կրնայ
դրուիլ մամլոյ ճնշման տակ . միայն թէ
ամէն մէկուն մէջտեղը երկըթէ տաք-
ցուցած տախտակ մը պէտք է դնել :

Այսպէս հարթացած եղջիւրները
սանտր ու տուփ շինողները կը գործա-
ծեն . անոր համար վաճառքի մէջ դիւ-
րաւ կը քշուին զանազան գնով՝ իրենց
տարածութեան ու գունաւորութեան
աստիճանին համեմատ :

Սորն . Սեռած կենդանիներուն ա-
ւելի արժէք ունեցած մասն այս է . յի-
րաւի մկներուն մորթէն սկսեալ , զոր
խաղախորդները քանի մը տեսակ մուշ-
տակներու համար կը գործածեն , ճա-

գարներուն , նապաստակներուն , ո-
րոնց մազը խոյրարարները՝ կը հանեն ,
ինչուան աւելի մեծ մորթերը , աւելի
յարգի մուշտակները և աւելի ազնիւ
ասրագեղմն ունեցող գզաթները՝ , միով
բանիւ ամէն տեսակ մորթերը շատ շա-
հով կը ծախուին : Եւ որ մորթ առնող
գործատունը մօտ ըլլայ , կրնաս ջերմ
ջերմ ունեցած մորթդ տանիլ ու ծա-
խել :

Եւ մորթին պահպանութիւնը , ա-
ւելի հեռու տեղուանք խաւրելու հա-
մար , դիւրին է : Բնդհանրապէս բա-
ւական է քստ կարելոյն մորթին վրայ
եղած մնուտ ու պարարտ ճարպային մա-
սունքը հանել , ետքը հովդրպուկ տեղ
մը տարածել ինչուան որ լաւ մը չոր-
նայ . բայց թէ որ հարկ ըլլայ երկայն
ատեն պահել , կամ թէ հեռու տե-
ղուանք խաւրելու համար շատ քանա-
կութիւն մէկտեղ ժողվել , պէտք է
փտութեան փարատիչ հեղանիւթով
մը մորթերը թրջել : Այ բանիս համար
քանի մը լաւ կերպ կայ , զորոնք հոս
կարգաւ դնենք :

Ա . Եւ խաղախորդներու ծախուելու մոր-
թերը երկար ատեն կը պահուին և նաև
ինչպէս որ է սկըթած այնպէս քաղքէ
քաղաք ալ կը տարուին , թէ որ թեթեւ
կերպով շինած կրի ջրոյ մէջ թաթխես ,
այսինքն հարիւր տրէմ թանձր մարած
կիրը երկու դոյլ ջրոյն մէջ խառնելով :

Բ . Բայց երբոր մորթերը չորցած
ըլլան , դոյ խուցի մը մէջ կը կախես , և
խցին մէկ անկիւնը հողէ աման մը կը
դնես՝ մէջը ծծմբի կտորներով , ու կը
վառես զանոնք , մէկ ուրիշ աման մըն
ալ եփ ջուր կրակի վրայ կը դնես . ու
խցին դուռը որչափ կարելի է լաւ մը
կը գոցես , այնպէս որ ամենեւին ճեղք
մը կամ ծակտիք բաց չմնայ , որով ծը-
ծումբի ածուխը ջրոյն շոգւոյն հետ մէկ-
տեղ մորթին մազերուն ու ծակտեացը
մէջը մտնելով , երկար ատեն զմորթը
կը պաշտպանէ ապականութենէ և ցե-
ցակերութենէ . այս կերպս աւելի ա-

պահույն կ'ըլլայ, երբոր անմիջապէս ասանկ ծխելէն վերջը, լաւ կերպով գոցած անտուկներու մէջ դնելու ըլլաս մորթերը: Երբեք չափ օգտակար է մորթ երուն վրայ ապականութեան կամ ցեցի նշան մը երեւցած ատեն սոյն ամենաժամանակագործողութիւնս կրկնել:

Գ. Երբոր մորթերը կէս մը չորցած ըլլան, պէտք է ծովային աղի ջրոյ կամ պաղլէղի ջրոյ մէջ թաթխել, այս կերպով. պաղ ջրի մէջ հետզհետէ մէյմէկ բուռ աղ կամ պաղլէղի փոշի դիր, և երբեմն երբեմն խառնէ ինչուան որ կատարեալ լուծուի: Թէ որ աս բանիս համար աղ գործածել ուզենաս, պէտք է որ մորթին ծանրութեանը տասուեր կուերորդ մասին չափ ջրին մէջ աղ դնես. իսկ թէ որ պաղլէղ, այս չափին կէսն ալ բաւական է: Իսկ ջուրն այնչափ ըլլայ՝ որ մորթերը մէջը սղմին:

Երբոր մորթերը աս կերպով երեսունըվեց կամ քառասունըութ ժամ թրջին, պէտք է հանել չոր օդի տարածել, և կամ վառարանով՝ տաքցուցած խոց մը դնել ու լաւ մը չորցնել. չորնալէն վերջը պէտք է լաւ գոցած անտուկներու ու տակաւներու մէջ դրնել ու ինչուան խաւրելու ժամանակից չոր տեղ մը պահել: Իսկ թէ որ խաւրելի շատ ուշանայ, վերի ըսած կերպովս պէտք է նորէն մորթերուն ծծրմբոյ շոգի ծխել: Երբեք, զուարակներուն, կովերուն, հորթերուն, ձիերուն, ջորիններուն, էշերուն մորթերը խաղախորդներու կը ծախուին: Եւ այս պայծերուն, ուրերուն, ոչխարներուն, գառնուկներուն, եղջերուներուն՝ ու եղնիկներունը ալ աւելի գին կ'ընեն:

Երբեք կաշի շինողները խոյերուն ու եղջերուներուն աւելի ազնուագոյն ու գեղեցկագոյն մորթերը կը գնեն:

Երբեք մորթը բուրդը չկտրած, բուրդի վաճառականներու կը ծախուի, իսկ ճագարներուն ու նապաստակներունը խոյրարները կը գը

նեն, որոնց համար ուրիշ պատրաստութիւն հարկաւոր չէ, միայն թէ լաւ չորցուցած ըլլան, առանց արեւու օդի մէջ փռած, և մազերը վրան. որոնք արեան կամ կենդանական ուրիշ հեղանիւթոյ մը արատ պիտի չունենան:

Իսկ ուրիշ մորթերուն մեծ մասը մոշտակագործներու կը ծախուի:

Երբեք Գործող Գործող Գործողները խելել. Եւ մորթերը որ միայն աղուամազ կամ ստեղծուին, (ինչպէս ձիունը, եզան, իշուն, ջորւոյն) և գործածութեան մէջ ալ յղկեալ պէտք կ'ըլլան, դիւրին է վրայի ստեղծները քերթել. բաւական է որ այդ մորթերը լաթեղէններու գործածած մոխրաջրից մէջ դնես և հոն թողուս որ լաւ մը կակղանան, ինչուան որ մազերը դիւրաւ վրաներնէն ելեն: Թէ որ մոխրաջուրից մէկ երկու անգամ փոխես, գործողութիւնդ աւելի շուտ կ'ըլլայ, և մորթերն ալ ալ աւելի լաւ կը քերթուին. եզներու մորթերը այս կերպով քերթելէն վերջը, ստեղծները շատ լաւ կը ծառայեն ձիութեանը ու հաստերէն թաղիքներ շինելու:

Երբոր մոխրաջուր չունենաս, ատ բանից համար կրի ջուր կրնաս գործածել, 3 հոխա կիր դնելով 100 հոխա ջրոյն մէջ:

Երբոր պէտք եղածին չափ մորթերը կակղանան, պէտք է զանոնք լաւ մը լուալ շատ անգամ ջուրը փոխելով, և կամ թէ վազուկ ջրոյ տակ բռնելով, ետքը սեղանատախտակի մը վրայ տարածելով արտաքին երեսը քերթիչ գործիքով մը քերթել:

Երբեք մորթերը օդի պէտք է տարածել, չորցնել ու վերի ըսած կերպերովս պահել և կամ թէ ուրիշ տեղ խաւրել: Եւ ինչի լաւ է չորցնելէն առաջ, որպէս զի աւելի առաձգական ըլլան, երկու երեք օր մաքուր ջրոյ մէջ թրջոց դնել՝ ջրոյն մէջ քիչ մը ալիւրի թեփ խառնած:

Իսկ մորթերէն քերթուած մազերը ուրիշ բանի ալ չգան, սակայն երկրի համար լաւ պարարտութիւն կ'ըլլան:

1 ՏՃ. Ս. Գ. Գ.

2 ՏՃ. Գ. Գ. Գ.

3 ՏՃ. Գ. Գ. Գ. Գ. Գ.

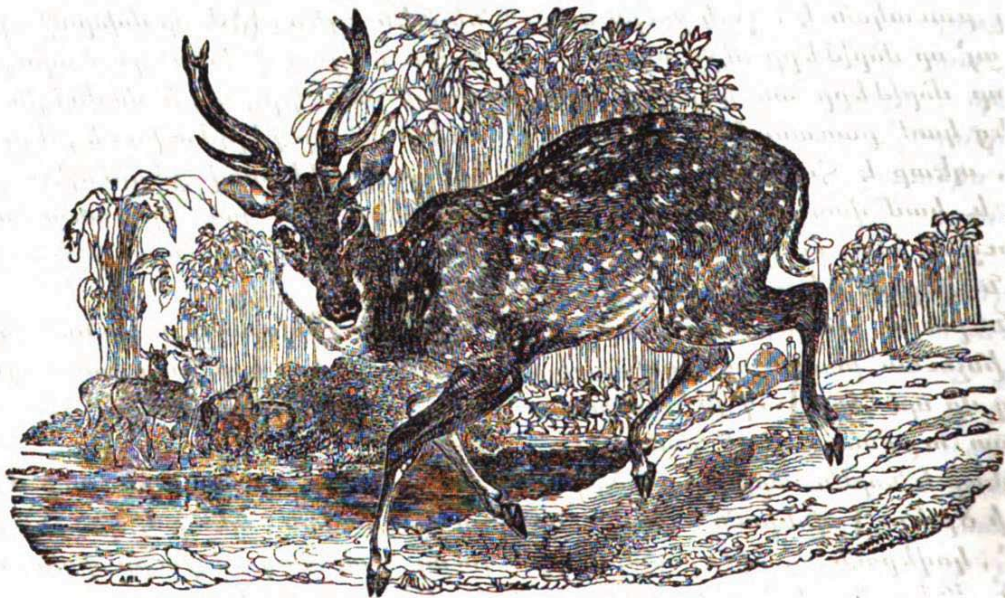
4 ՏՃ. Գ. Գ. Գ.

Ինչո՞ւնոյ փերորներուն պարաստութիւնը . 1) երբ տեսանք որ անկողնոյ ու բարձերու համար գործածուելու փետուրները դիւրաւ կը պահուին չորցընելով զանոնք ու փռան մէջ ծծմբոյ ծուխ տալով անոնց . աւելի ապահովութեամբ նոյն վախճանին կը հասնուի , թէ որ նախ երկու մթնոլորտի ճնշմամբ չողջոյ ներգործութեան տակ դնես , ետքը չորցընես ու փռան մէջ ծծմբով ծխոտես զանոնք :

Ի՞նչ կերպս կը ծառայէ նաև հինցած ու երկար գործածութեամբ փտտելու սկսած անկողիններու փետուրները նորոգելու , որով գրեթէ նորէն իրենց առջի փափկութիւնը կ'ունենան . բայց միշտ ալ որ և է դիպուածի մէջ , լաւ ու օգտակար է ողորկ գաւազանիկներով այդ փետուրները ծեծել՝ մէջի փոշին հանելու համար :

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Աքսիս կենդանին կամ Գանգեսի եղջերուն :

Իբրեւոք այժեման և եղջերուի մէջ կենդանի մըն է : Իր հասակաւը , արագաշարժութեամբը ու խոյտաբղէտ մորթովը այժեամին կը նմանի , ուսկից իր բոլորաձև եղջիւրներովը կը զանազանի : Իբրեւսին եղջիւրները գրեթէ ուղղահայեաց վեր կը բարձրանան , քիչ մը դէպ առջևը ծուած և ծայրերը դէպ իրարու մօտեցած : Բայց թէ արուն և թէ էգը երբ առանց եղջերաց ըլլան կամ այլ և այլ կլիմայի տակ , աս վերոյիշեալ յատ-

կութիւններովս դիւրաւ չեն զանազանուիր այժեամէն . անոր համար պէտք է հոգակաւորն Վիւլիէի այժեամի ու աքսիսի վրայ ըրած ճիշդ ու մանրամասն զուգակշռին հետևիլ , որ է այս :

Երկուքին ալ կունակը , կողերը , ուսերը և ազդերը նուազ կամ աւելի մութ դեղին են հանդերձ ճերմակ բծերով : Երկուքն ալ իրենց ազդին վառի կողմը կողերուն երկայնութեանը վրայ շարունակեալ ճերմակ գիծ մը ունին , այս